

Isikunimede ajaloost Euroopas: ristiusuaegsed eesnimed

Mõningaid fakte

1. sajand – ristiusu süünd

4. sajand

- ristiusust saab Rooma riigiusk (313 – sallitud, 392 – keelatakse paganlikud ohverdamised)
- pealinn viiakse Roomast Konstantinoopoli (324)
- Rooma riik jaguneb Lääne- ja Ida-Rooma riigiks (395)

476 – Lääne-Rooma riigi hukk

1054 – kirikulõhe, kristlik kirik jaguneb lääne- ja idakristluseks

1453 – türklased vallutavad Konstantinoopoli, Ida-Rooma riigi lõpp

31. oktoober 1517 – Martin Luther lööb oma 95 vaidlusteesi Wittenbergi lossikiriku uksele.
Euroopas käivitub reformatsioon

Ristiusu levik

Ristiusk tekkis 1. sajandil Juudamaal Rooma keisririigis. Aktiivse misjonitööga ristiusu kandepind laienes, nii et 3. sajandil oli kristlasi Rooma impeeriumis juba 15% rahvastikust. Kristlus oli levinud Väike-Aasias, Põhja-Aafrikas, Lähis-Idas, loomulikult Rooma impeeriumi südaaladel (praegused Itaalia, Kreeka). Järgnevatel sajanditel misjoneeriti põhja- ja idapoolne Euroopa.

Germaanlaste hulka levis ristiusk juba varakult Rooma vägedes teeninud germaani sõdurite kaudu. 4. sajandil tegutses germaanlaste seas misjonär Wulfila. Otsustavaks tõukeks germaanlaste ristiusustamisele sai 496. aasta, mil ristiti frankide kuningas Clodovech ja ühes temaga 3000 ülikut. Sellega kaldus vaekauss kristluse kasuks. Siiski jätkus misjonäridele eri hõimude hulgas tööd kuni 8. sajandini. Sellest ajast loetakse ristiusk mandri-germaanlaste hulgas võitnuks.

Briti saartele on ristiusk jõudnud vähemalt 4. sajandi alguseks. 5. sajandil tegutsevad iirlaste hulgas misjonärid Palladius ja Patrick, šotlaste seas Ninian. Nende rahulik ja vägivallatu misjonitöö viis Iiri- ja Šotimaa kiirele ristiusustamisele. 6. sajandil alustas paavstlik saatkond Canterbury piirkonnas anglosakside sihiteadlikku kristianiseerimist.

Skandinaaviasse (Rootsi ja Taani) levis kristlus 9. sajandil, Islandile ja Norrassa 11. sajandi algul, Soome 12. sajandil (Eerik Püha ristiretk). Eestisse toodi ristiusk vägivaldselt 13. sajandi algul.

Eelmainitud paigusse jõudis ladinakeelse (pärast 150. a) teenistusega kristlik kirik.

Ka suurem osa lääneslaavlastest ristiusustati 7.–10. sajandil ladina misjoni kaudu (v.a serblased ja bulgaarlased, kes allusid kreeka, s.t Bütsantsist lähtuvale misjonile).

Venemaa võttis ristiusu vastu 988. aastal Bütsantsi kaudu. Selle järel ristiusustati kiiresti ka teised idaslaavi rahvad. Bütsantsi kirik oli kreekakeelne. Venemaal ja ka mõnede teiste slaavi rahvaste juures hakati teenistustel kasutama kirikuslaavi keelt.

Kristlikud nimed

Nagu ajaarvude osas mainitud, hakkas usuvabadus kristlaste suhtes kehtima alles 313. aastal. Sinnamaani oli kristlaskond kannatanud ränki tagakiusamisi. On siis loomulik, et kuni 4. sajandi alguseni ei saa me kõnelda mingist erilisest kristlikust nimevarast. Muust rahvast erineva, oma usulisi tõekspidamisi kajastava nime valimine või panek lapsele võis tähendada vahistamist ja karistust kuni surmanuhtluseni välja. Seega esimestel ristiusu sajanditel kandsid kristlased enamasti vanu paganusaegseid nimesid. Võis juhtuda koguni nii, et paganliku jumaluse nime kandev kristlane ohverdati irooniliselt sellelesamale paganlikule jumalale, nagu juhtus varakristliku märtri Apolloniusega.

Oli kristlasi, kes tagakiusu aegadel hülgasid oma paganlikku päritolu nimed ja valisid nende asemele Vana Testamendi mõne usukangelase või prohveti nime. Näiteks arreteeriti aastal 310 Kaisareas ja mõisteti surma viis Egiptuse kristlast, kes olid oma vanematelt saadud nimed asendanud VT prohvetite nimedega Eelija, Jeremija, Jesaja, Saamuel, Taaniel. See ei olnud tol ajal siiski üldine pruuk, vaid pigem erand. Rohkem kui Euroopa kristlaste hulgas olid VT nimed loomulikult levinud Palestiina kristlaskonnas. Euroopas kanti omakeelseid muinasnimesid.

4. sajandist alates ei olnud enam takistusi kristliku nimevara kasutuselevõtuks. Sellele andis tõuget lapseristimise tava süünd 3. sajandi paiku. Ristimine ja nime andmine käisid sealtpeale käsikäes. Varem oli kogudustes ristitud ainult täiskasvanuid, kellel aga oli nimi juba olemas. Tõsi, tuli ette seda, et ka täiskasvanud ristitav valis endale uue, senisest vagama nime, väljendades nii ristimisega kaasnevat elumuutust. Nt Ignatius > Theophorus 'jumalat kandev', Theodorus > Gregorius 'ärgas, valvas'.

Neljandast sajandist alates omandab kristliku sisuga nimede valik koguduse liikmete hulgas aina suuremat tähendust. Juba siis leidis kristlikke kirjamehi, kes taunisid juhuslikku nimevalikut ja soovitasid lapsevanematel panna lastele läbikaalutud, jumalakartlikud nimed. Selleks tuli hüljata paganlik nimevara ning valida pigem pühakirja vagade ja vooruslike tegelaste või siis tuntud vaimulike juhtide ja usukannatajate nimesid. Otsesõnu selliste nimede paneku kohustust kirik ei kehtestanud. Alles pärast reformatsiooni käivitumist peetud katoliku kirikukogul Trentos (1545–1563) kehtestas katoliku kirik nõude, et ristida tuleb ainult pühakirja ning kanoniseeritud pühakute nimedega. See oli vastureaktsiooniks reformeeritud kirikutes levima hakanud kohati veidrusteni ulatuva nimevabadusele.

Nii oli ristiusu algaegadel küsimus pigem religiooses enesetunnetuses kui kohustuses või käsus, kui valiti kristliku sisuga nimesid. Üsna varakult lisandus sellele ka usk, et pühaku nime panek lapsele tagab pühaku soosingu ja taevase eestkoste lapse elule.

Milliseid nimesid varakristlased kasutasid?

Põhiliselt oli kristlikul nimevalikul kaks liini: 1) nimede ammutamine pühakirjast (4. sajandiks oli VT kõrval välja kujunenud ka UT kaanon), 2) eeskujuvääriivate kristlaste nimede kasutamine. Vaatame neid liike lähemalt.

- 1) Pühakirja tegelaste nimed. Naisenimedest olid kristlaste hulgas levinumad Anna < heebrea 'arm' ja Maria < heebrea 'mõru või ülev'. Veel naisenimesid pühakirjast: Ruth 'sõbratar', Sarah 'vürstitar', Martha 'valdjatar', Šošan (Susanna) 'roos või liilia', Elisabeth 'minu jumal on seitse', Rachel 'tall', Debora 'mesilane', Hagar 'võõras'. Mehenimesid on pühakirjas loomulikult rohkesti. Mõned näited: Israel 'jumalaga võitleja', Rafael 'jumal parandab', Johannes 'jumal on armuline', Sakarias 'jumal peab meeles', Samuel 'jumal on kuulnud', Daniel 'jumal on kohtumõistja', Joosua 'jumal mu abi', Joona 'tuvi', Thomas 'kaksik', Nathanael 'jumala kingitus', David 'armastatu, sõber', Salomon 'rahumeelne'. Nimedena läksid käibele nii VT kui ka UT tegelaste nimed: prohvetite, kuningate, usukangelaste nimed. Seejuures ei tule unustada ka pühakirjas mainitud peaingleid. Eriti Miikaeli nimi saavutas küllaltki suure populaarsuse.

- 2) Apostlite nimed. Mat 10: 2–4, Mk 2: 16–19 ja Lk 6: 14–16 järgi valis Jeesus välja 12 apostlit, kelle läkitas kuulutama Jumala riiki. Nendeks olid Peetrus, Andreas, Jakoobus, Johannes, Filippus, Bartolomeus, Toomas, Matteus, Jakoobus, Taddeus (Luukal Juuda), Siimon, Juudas. Paljud nendest olid algkristlike koguduste rajajad. Tuntud koguduste rajaja oli ka apostel Paulus, kes küll nende 12 hulka ei kuulunud. Varakristlikes kogudustes olid eriti populaarsed just Pauluse ja Peetruse nimed. Ka jätkuvalt on apostlite nimed kogu kristlaskonnas olnud käibel, moodustades kristliku nimistu raudvara pikkade sajandite kestel. Igal maal on seejuures need nimed mугanenud oma emakeele kohaseks:
- Peetrus: rts Per; sm Pekka; ingl Peter; sks Peter; vn Pjētr; pr Pierre
 Andreas: rts Anders; sm Antti; ingl Andrew; sks Andreas; vn Andrej; pr André
 Jakoobus: rts Jakob; sm Jaakko; ingl Jacob; sks Jakob; vn Jakov; pr Jacques
 Johannes: rts Jon, Jöns; sm Jussi, Juhani; ingl John; sks Hans; vn Ivan; pr Jean
 Filippus: rts Philip; sm Vilppu; ingl Philip; sks Philipp; vn Filip; pr Philippe
 Bartolomeus: rts Bertil; sm Pertti; ingl Bartholomew; sks Bartholomäus; vn Varfolomej; pr Barthélemy
 Toomas: rts Tomas; sm Tuomas; ingl Thomas; sks Thomas; vn Foma; pr Thomas
 Matteus: rts Mats; sm Matti; ingl Matthew; sks Matthäus; vn Matvej; pr Mathieu
- 3) Muude vagade ja vóoruslike ning eeskujú väärivate usklike nimed, mida ei ole märgitud pühakirjas. Nendeks on eelkõige kogudusevanemate, piiskoppide, evangelistide, usukannatajate nimed.

Varakristlik kogudus austas oma juhte ja mártreid. Loomulikult valiti siis ka nende nimesid. Ühelt poolt tehti seda nende mälestuseks. Teiselt poolt, niivõrd kuivõrd surnuid ja elavaid usuti moodustavat üht kogudust, loodeti sellest kasu eestkoste näol taevas Jumala juures, kus usuti õndsaid viibivat.

Esiailgu pidas iga kohalik kogudus meeles oma kohalikke juhte ja mártreid. Pühitseti nende mälestuspäevi, mil jumalateenistusel räägiti nende tegudest või käidi neid meenutamas nende hauapaikadel. Kogudused saatsid ka üksteisele teateid selle kohta, kui nende seast keegi oli kannatanud märtrisurma. Need ringkirjad loeti ette paljudes kogudustes ja nii said kohapeal tuntud tegelased ka laiemalt tuntuks. Et lahkunud kangelaste üle arvet pidada, koostati nende mälestuspäevade kronoloogilisi nimekirju. Esiailgu oli neil rohkem kohalik tähtsus, kuid juba 4. sajandi lõpus on püütud paljude koguduste loendeid ühte koondada. Sellest ajast pärineb nn Süüria kalender, esimesi kirikukalendreid, kus kalendaariumis on peale riiklike ning kiriklike tähtpäevade märgitud ka impeeriumi eri piirkondade märtrite ja kuulsate usutegelaste mälestuspäevad. Seejuures puuduvad kalendrist varasema kui 3. sajandi algusaja märtrite nimed, mistõttu oletatakse, et enne seda ilmselt ei olnud tavaks märtrite mälestuspäevi eriliselt pühitseda.

Alates 3.–4. sajandist omandab märtrite ja pühade meeste mälestuse austamine kristlaskonnas üha enam kultuslikke jooni. On teada, et kristliku pühakukultuse idud on 2. sajandis, mil usklikud viisid märter Polykarpose luud ühte kohta, kus siis käidi igal aastal teda mälestamas. Sellisest pühade kultusest ja ideest, et surnud n-õ elavad ja suudavad mõju avaldada, on jälgi siiski juba VT-s. Nt 2. Ku 13: 21 “Ja kord, kui maeti kedagi meest, vaata, siis nägid matjad üht röövjõuku! Nad heitsid siis mehe Eliisa hauda, aga kui mees puudutas Eliisa luid, siis ta ärkas ellu ja tõusis jalule!”. 1. Saamueli 28: 11 kutsub Een-Doori nõid kuninga käsul kuninga ette temaga kõnelema surnud prohveti vaimu. Mt 17: 3 kõneleb Jeesus Muutumise mäel ammu surnud prohvetite Moosese ja Eelijaga. Pole siis ime, et algkogudus uskus oma pühi elavat ja tegutsevat veel pärast surmaga. Keskajal kujunes sellest uskumusest välja tõeline kultus, kus igal inimesel olid oma kaitsepühakud, aga samuti kirikutel, ametiharudel, tervetel riikidel (nt meie Maarjamaa).

Kui kirik koostas tema austatavate pühakute mälestuspäevade kalendaarse loendi ja nimi valiti vastavalt sellele, millise pühaku mälestuspäeval laps juhtus sündima või ristiti, saamegi kõneleda kiriklikust nimekalendrist, kalendrinimedest ja nimepäevatast.

Varasemates kalendrites oli umbes paarkümmend mälestuspäeva, hiljem nende arv kasvab. Mainitud 4. sajandi Süüria kalendris oli väidetavalt 411 mälestuspäeva. Nii et jätkus aasta igaks päevaks ja jäi ülegi. Umbes sadadesse see arv ka edaspidi jääb, ei olnud ju kalendrite ruum lõputu.

Tavaliselt märgiti kalendris pühaku nimi, tema epiteedid (apostel, piiskop, märter) ja liturgiliste toimingute laad. Mõnedel mälestuspäevadel oli ette nähtud lihtne missa (*simplex*), mõnedel topeltmissa (*duplex*), mõnedel eriti tähtsatel pühadel aga kõige tähtsam missa, *totum duplex*. Katoliiklik jumalateenistus pidas alati sellest korrast kinni ja nii said pühakute nimed ning nende teod rahva seas tuttavaks.

Kalendrite kõrval võis pühakunimesid valida ka pühakute elulugude kogumikest. Keskajal koostati neid rohkesti, laiema leviku saavutasid need seoses trükikunsti leiutamiseega. Keskaegsed kogumikud on aluseks Caesar Baroniuse koostatud kokkuvõtlikule kogumikule “Martyrologium Romanum”, mis avaldati Roomas 1586. a. See kogumik on põhialuseks jäänud siiani, olles üle elanud mõned redaktsioonid.

Kuna pühakuid oli eri rahvustest, jõudis rahvusvahelisse kristlikku nimevarasse rohkelt eri keelte nimesid: kreeka, ladina, germaani, keldi jm.

Neljas võimalus kristlikke nimesid tekitada oli luua kristliku sisuga uudisnimesid.

- 4) Kristliku sisuga uudisnimed (või ka anti vanadele tuntud nimedele uus sisu):
- a) kirikupühade järgi: Epiphania ‘kolmekuningapäev’, Pascasus ‘paasapäha’, Sabbatius;
 - b) kaunite, vooreslike iseloomuomaduste järgi, mida peeti kristlasele kohaseks: Aeternalis < lad ‘igavik’, Athanasius < kr ‘surematu’, Anastasius < kr ‘ülestõusmine’, Benedictus < lad ‘õnnistatud’, Clemens < lad ‘leebe, armulik’, Dominicus < lad ‘jumalik’, Eleutheros < kr ‘vaba’, Evangelius < kr ‘hea sõnumi kuulutaja’, Gregorius < kr ‘ärgas, valvas’, Macarius < kr ‘õnnis’, Martyrius < kr ‘märter’, Pius < lad. ‘vaga’, Praulius < lad ‘alandliku vaimuga’, Sanctus < lad ‘püha’, Sozomen < kr ‘pääste’, Christopher < kr ‘Kristust kandev’.

Mõned vanad tuntud nimed omandasid uue sisu. Nt nimesed Dorothea, Theodoros, Theodosius, Theophilos, Theodoulos, Theognostos seostati osis theos ‘jumal’ nüüd mitte paganlike jumalatega, vaid kristliku ainujumalaga.

- c) mõni kristlusele oluline mõiste andis õige rohkelt uudisnimesid, nt agape < kr ‘jumalik armastus’: Agape, Agapetus, Agapius; elpis < kr ‘lootus’: Elpis, Elpidius, Elpisura; spes < lad ‘lootus’: Spes, Spesina; hilaros < kr ‘rõõmus’: Exillaratus, Hilara, Hilaris, Hilarius; vitalis < lad ‘elav’: Vitalis, Vitalissimus; vivianus < lad ‘elav’: Viventius, Vivianus; zotikos < kr ‘elav’: Zoe, Zotikos.

Vrd vn Vera, Nadežda, Ljubov’; sks Fürchtegott, Gottlieb, Gottlob.

Kui läänekiriku piirkonnas valitsesid ladina, ladinapärastatud kreeka ja germaani nimed (seal toimetati teenistusi ladina keeles), siis idakirik ammutas nimesid kreeka keelest (uuskreeka kujul). Seetõttu on lääne- ja idakristlik nimevara mõnevõrra erinev, vrd Athanasius – Afanasij, Theodor – Fëdor, Thekla – Fëkla, Barbara – Varvara, Benjamin – Veniamin, Elisabeth – Elizaveta.

Loomulikult ei olnud kristliku nimevara omaksvõtt kiire protsess. See sõltus sellest, millal ja mis meetoditega mingi maa ristiusustati, kas see maa oli iseseisev või allutatud, kui tõsiselt usku suhtuti jm.

Enamasti on nihe ristimise vastuvõtmisest kuni kristliku nimevara üldistumiseni paar-kolm sajandit. See tähendab, et esialgu valitsesid endised paganlikud ja uued kristlikud nimed

kõrvuti, üks ei seganud teist. Ajapikku kaldus vaekauss kiriklike nimede kasuks. Nagu öeldud, kirik esialgu ei surunud peale kristlikke nimesid, see otsus tehti alles Trento kirikukogul 16. sajandil.

On tehtud statistikat, et nt Nikaia kirikukogul (325. a) osalenud 237 isiku nimest olid 18 vaga usulise sisuga, nagu Eusebius < kr 'vaga', Theodorus, Theodotus, ning 19 nime pärines pühakirjast. Ülejäänud osalejad kandsid tol ajal tavalisi igapäevaseid nimesid, mis ei kandnud mingit erilist kristlikku pitsert.

Kiiremini kadusid muinasnimed käibelt allutatud maades. Iseseisvates maades, kus valitsejad olid oma rahva hulgast, säilisid muinasnimed tänu sellele paremini, et neile olid väärrika oreooli andnud kuningad, ülikud ja vaimulikud, kes neid omakeelseid nimesid kandsid. Saksa keskaegsete piiskoppide hulgas on päris paljudel veel vana germaani nimi. Saksa-Rooma keisrite nimed Karl Suurest alates kuue sajandi jooksul olid pea kõik vanad germaani isikunimed: Karl, Ludwig, Konrad, Heinrich, Otto, Friedrich. Erandi moodustasid vaid Philipp, Wenzel ja Maximilian. Põhjamaades on säilinud oma pühakute ja kuningate kantud vanad omakeelsed nimed Olof, Håkan (Norras), Knut (Taanis), Eric (Rootsis) jm. Inglise keeles on veel tänapäeval käibel vanad paganlikud nimed Alfred, Edmund, Edward, Richard, Robert, William; Hilda, Mildred jm. Seevastu alistatud maades on omanimed pea täielikult kristlikega asendunud, nt Soome 16. sajandi allikatest ei leia enam naljalt ühtegi soome muinasnime, vaid kõik on rahvusvahelised kristlikud nimed.

Kristlikus Euroopas tarvitavad rahvusvahelise levikuga nimed loomulikult lühenesid ja muganesid vastavalt iga rahva keelele. Apostlite nimede rahvuslikest muganditest eespool rääkisime. Siinkohal toaksin lühenemiste ja muganemise näiteid slaavi keelte alalt: Aleksandr > Šura; Anna > Njura, Njusja, Njuša; *lõunaslaavi* Ana (< Anna): Anika, Anina, Anita, Anica, Anička, Anka, Aneška; Ljudmila, Ol'ga, Luiza > Ljusja; Dmitrij, Mitrofan > Mitja; Marija, Margarita, Èl'mara, Tamara > Mara; Dmitrij > Mitja, Dima; Marija > Manja, Maša, Marusja, Mara, Musja.

Nimel Ivan on slaavi keelealal üle 100 teisendi, nt Ivan: Ivanuška, Ivanec, Ivantej, Ivančik, Ivanča, Ivanišče, Ivančišče; Iva: Ivaša, Ivaška, Ivša; Vanja: Van'ka, Vanečka, Vanjuša; Vaka: Vata, Vaša.

Kui me edaspidi vaatame perekonnanimede arengut, siis võime hästi ette kujutada, kui rikkalikult võis ühe ja sama eesnime eri kujude alusel tekkida erinevaid perekonnanimesid.

Peab veel märkima, et pühakuteloendid ei olnud kogu kristlikus maailmas ühesugused. Kümne esimese sajandi jooksul ei toimetanud pühakuks kuulutamisi paavst, vaid kohalikud piiskopid. (Ka paavstlike kanoniseeringute kõrval säilisid 993–1170 kohalikud episkopaalsed kanoniseeringud, siis need keelati.) See tähendab, et kalendaarsed loendid kandsid kohalikku koloriiti vastavalt sellele, milliseid pühakuid kusagil austati. Oli muidugi ka paljudele piiskopkondadele ühiseid pühakuid või austatavaid, nt neitsi Maarja, peangel Miikael, apostlid, Ristija Johannes. Peale nende veel varakristluse tuntumad märtrid (Stephanos, Laurentius, Clemens, Katharina, Margareta), kirikuisad (Ambrosius, Augustinus, Gregorius, Hieronymus), mõned muud kogu kristlikus ilmas tuntud usutegelased (nt mungaordude rajajad Benedictus, Dominicus, Franciscus). Nende kõrval lülitati kohalikesse loenditesse kohapeal austatavaid, kohalikuma tähtsusega pühakuid. Nt Soome kalendrites on olulisel kohal märterpiiskop Henrik, Skandinaavias austati oma pühakuid (Olof, Knut, Eric, Sigrid). Need ei pruukinud olla Lõuna-Euroopa kristlastele tuntud.

1054. a kirikulõhe järel tekkis vahe ida- ja läänekristlikus pühakuteloendis. Mõlema kiriku kalendritele on ühised märtrite ja pühakute nimed kuni 11. sajandini, hilisemad nimed on mõlemas kirikus erinevad, vastavalt sellele, milliseid isikuid kummalgi pool heaks arvati kanoniseerida (s.t arvata kiriku poolt ametlikult pühakuks kuulutatud isikute loendisse).

Keskaja ja varase uusaja vältel mingeid erilisi nimemullistusi ei toimunud. Nimistu arenes, levis ja täienes tasapisi. Alles reformatsiooniaeg tõi kaasa suuremat sorti muudatusi.

Reformatsioon

Reformatsioon sai alguse 1517. aastal Saksamaal ja levis sealt kiiresti mujale Euroopasse. 16.–17. sajandi jooksul tekkisid reformeeritud kirikud ja usuliikumised paljudes riikides: Saksamaal ja Skandinaavias luterlik kirik, Šveitsis kalvinism, Inglismaal anglikaani kirik ning puritaanlus. Neist omakorda arenesid edasi mitmesugused vabakiriklikud liikumised (metodism, baptism). Katoliiklikeks jäid peamiselt Lõuna-Euroopa riigid.

Protestandid taunisid pühapilte kirikus ning pühakukultust. Seega ka katoliku-aegsed pühakuteloendid kirikukalendrites kaotasid oma senise mõtte ja sisu, ka nimeandmisel. Protestantidest kirjamehed taunisid nimesid, mis kuidagi vihjasid katoliiklusele. Nende meelest ei sobinud pühakute nimed, millel pole analoogi pühakirjas, samuti Jumala enda, Kristuse, inglite ega jumalaema nimi. Kõrvale heideti paganliku sisuga või paavstlikud nimed. Nende asemel soovitati valida pühakirjast jumalakartlike ja vooreslike tegelaste nimesid. Šveitsi usupuhastusest on teada, et inimesed leiutasid katoliiklike nimede asemele täiesti uusi nimesid, nt *Renatus* lad. 'uuesti sündinud', *Beata* lad. 'õnnelik'.

Omapärase nimeloominguga paistsid 16.–17. sajandil silma puritaanid. Äärmiselt vaenulikud katoliikluse ilmingute vastu, valisid nad oma lastele sõjakaid, VT sõdurkuningate ja patriarhide nimesid. Tütarlastele ei kõheldud andmast nt Jaeli nime – see oli naine, kes VT Kohtum 4: 17–22 põhjal läbistas magava väepealiku pea telgivaia. Moodustati ingliskeelseid uudisnimesid sõnust, mis tähistasid kristlikke väärtusi. Nt võidi lastele nimeks panna Perseverance 'sihikindlus', Humiliation 'alandus', Repentance 'meeleparandus, patukahetsus', Redeemed 'lunastatud', Called 'kutsutud', Meek 'vagur, leebe', Graceful 'armurikas'. On pandud ka fraasnimesid, nagu Faint not 'ära nõrke', Make Peace 'tee rahu', Kill Sin 'hävita patt', Return 'tule tagasi', Be Faithful 'ole ustav', Fight the good Fight of Faith 'võitle head usuvõitlust'. Loomulikult ei jäänud sellised nimed kauaks püsima. Kuid need taastasid arusaama, et nimesid võib vabalt oma emakeele ainesest luua. Sellele arusaamale tugines hilisem vaba ilmalik nimelooming, muide ka Eestis, kui hakati arendama oma keelset isikunimistut.

Katoliku kirik vastandas end reformeeritud kiriku piirides vallandunud vabale nimeloomingule 1545.–1563. a peetud Trento kirikukogu otsusega, et katoliiklastel tuleb valida kanoniseeritud pühakute nimesid. Paljudes katoliku maades on nimevalikul seetõttu kehtinud üsna ranged piirangud kuni viimase ajani välja. Nt Ungaris on siiaaani lubatud nimesid valida ainult kindlaksmääratud nimekirjast. Ka kreeka-katoliku kiriku piirides on nimevalik olnud traditsiooniliselt suhteliselt kitsas. Venemaal oli 20. sajandi alguseks kujunenud piiratud ring umbes 200 kanoniseeritud pühaku nimest, mida kandis 95% rahvastikust.

Kui pühakutest saadi vähemalt protestantlikes maades lahti, siis iidolite järgi nimede panekut ei suudetud sealgi välja juurida. Järgnevalt selle kohta näide Taani 1800.–1950. a sünniregistrite põhjal (uurija Torben Kisbye artiklist SAS nr 2, 1984).

1. Klassikalised nimed, väljendavad staatust: haritust, kultuursust, nt *Thelemachos* Albert Dreboldt (1811), Carl Adonis Jacobsen (1845).
2. Aadlinimed: Arthur *Brockenhus-Schack* Svendsen (1868), Holger *Barnewitz-Arentz* dorff Nielsen (1889).
3. Kuninganimed: *Alexander Nikolajevitch* Kjsjer (1881), *Victor Emanuel* Christensen (1876), *Maria Theresia* Larsen (1806).
4. Riigimeeste nimed: Johan *Metternich* Petersen (1853), Viktor *Palmerston* Kristensen (1914), Christian *Roosevelt Churchill* Nielsen (1941).
5. Maadeavastajate nimed: *Fridtjof Nansen* With (1896), Juan *Nordenskjold* Schultz (1887).

6. Sõjakangelaste nimed: *Napoleon Bonaparte* Olsen (1849), *Arthur Welleslei Wellington* Victor Christian Brygmann (1819).
7. Kirjanike nimed: *Mark Twain* Schultz (1884), *Victor Hugo* Sørensen (1839).
8. Teadlaste, õpetlaste, leiutajate nimed: *Newton* Arthur Jensen (1851), *Hans Zeppelin* Schmidt (1920).
9. Kirjandustegelaste nimed: *Hamlet* Djelmar Lotharis (1853), *Thorvald Horatio* Nielsen (1828), *Ophelia* Richter (1842).
10. Muusikute, filmi, meelelahutuse vallast: *Mozart* Jensen (1857), *Richard Wagner* Olsen (1921).
11. Usu, ideoloogiaga seotud nimed: *Philip Melancton* Sørensen (1891), *Hans Joseph Brigham* Sørensen (1881).

Võime öelda, et tegelikult on iidolitel ja nende nimedel tänapäevani tähtis roll nimevalikul. Kui varasemal ajal piirdus iidolite tuntus mõne kohaliku koguduse, piiskopkonna või usundiga, siis massikommunikatsiooni areng trükikunsti leiutamisest tänapäeva internetini välja on toonud kaasa tohutu ülemaailmse nimelevi. Enam ei ole mingeid takistusi uudisnime või aktualiseerunud nime kiireks levikuks ühest ilmanurgast teise. Nimevara omandab üha enam rahvusvahelist ilmet ning ühtlustub. Loodetavasti tulevikus ka siis, kui me kõik peseme hambaid Colgate'i hambapastaga, ei kannu me kõik nime Kevin või Laura. Sinnapoole suundumus on. Euroopa rahvaste eesnimede esikümnes on viimasel ajal üha enam ühtmoodi nimesid, nagu väidab uurija Annika Hussar. Kahjuks mul ei ole käepärast uuemaid üleilmseid esikümne loendeid.

Enne kui eesnimedega lõpetan, tahaks veel puudutada paari tähtsat ideoloogiaga seotud murrangut. Kõigepealt, iga revolutsioon on loonud oma nimistu. Nii usuline revolutsioon (algkristlastest, puritaanidest oli juttu) kui ka poliitilised revolutsioonid.

Suur Prantsuse revolutsioon pööras pea peale senise maailmakäsituse. Religioossed sümbolid keelati, vaimulikele keelati religioossed toimingud. Usukultus kavandati asendada moraaliõpetusega (nii nagu see hiljem Nõukogude Venemaal ka läbi viidi). Alustati mõistusekultuse loomist. Need katsed jäid lõppkokkuvõttes lühiajaliseks. Kuid nimistule avaldasid nad oma mõju. Vabastati end kiriku eestkostest ka nimevalikus. Loodi uus nimistu, mis pidi väljendama revolutsiooni ideaale ning ülendama inimlikkust. Sellesse aega jäävad nimed nagu Café Billard, Racine de la Liberté, Régénérée Vigueur.

Ka Vietnamis ja Hiinas leidub seesuguseid poliitilise sisuga nimesid. Vietnamis nt võisid ühe pere laste nimed Viet, Nam, Anh, Hung, Thien, Cong, Vi, Dai moodustada lause 'kangelaslik Vietnam saavutab suure võidu'. Hiinas nt Kangmei 'seiskem vastu Ameerikale', Weidong 'kaitskem Mao Zedongi aateid'. Soome kodusõja aegadest pärinevad nimed Varma Kosto 'kindel kättemaks', Taisto 'võitlus', jätkusõja päevist nimi Viena Inkeri.

Tõelise uudisnimede laine tõi aga Vene 1917. aasta sotsialistlik revolutsioon. Seal pääses vaba nimelooming otsekui paisu tagant välja. Kui enne oli valik piirdunud mõnesaja kiriku poolt heaks kiidetud kristliku nimega, siis nüüd need hüljati ja asuti looma täiesti uut nimistut. See tormiline loomeperiood kestis, tõsi küll, üsna lühikest aega (1920.–1930. aastad) ega jätnud erilisi jälgi hilisemate aegade nimevalikusse, kuid tasub neid nimesid lähemalt vaadelda.

Revolutsiooniainelised eesnimed:

Revoljucija, Kommunar, Kommunara, Iskra, Maj, Maja, Fevralina, Oktjabrina, Oktjabr', Nojabrina, Pioner, Novomir, Dekreta, Purpur, Barrikada, Sed'moe Nojabrja.

Revolutsiooni juhtide nimede alusel:

Vladimir II'ič Lenin: Vladilen, Vilen, Vilena, Vladlen, Ninel' (loe tagurpidi!); teiste rahvaste ja aegade revolutsionäärade nimedest: Engel'sina, Marksina, Klara, Luiza, Marat, Spartak.

Tööstussaavutuste auks:

Marten (martäänahi), Traktor, Elektrostancija, Energija, Ëlektrifikacija, Industrija; keemiliste elementide ja metallide nimetusi: Radij, Stal', Torij, Nikel', Gelij.

Mitmesuguseid sisukad lühendid:

Revmira 'revoljucija mira', Revdit 'revoljucionnoe ditja', Donara 'doč' naroda', Mèlor 'Marks, Ëngel's, Oktjabrskaja revoljucija', Rem 'revoljucija, elektrifikacija, mašinostroenie', Edil' 'eta devočka imeni Lenina', Disizara 'ditja, smelo idi za revoljuciej', Lagšmivara 'lager' Šmidta v Arktike', Junarma 'junaja armija', Mjuda 'meždunarodnyj junošeskij den'', Nera 'novaja era', Lenera 'Leninskaja era', Kim 'kommunističeskij internacional molodeži'.

Lihtsalt ideelised ja ilusad nimed:

Ideja, Volja, Svoboda, Slava, Utopia ja Anarhia (pandud kaksikõdedele), Idillija, Fantazija, Elegija, Ideal, Genij, Genija, Elita, Lira, Poema, Novella.

Kultuuri- ja teadussaavutustele pürgimine:

Edison, N'juton, Sokrat.

Sisemise ja välimise ilu taotlus:

Astra, Gortenzija, Liliija, Roza.

Rohkelt laenati kirjandusest ja teistest keeltest. Mõni võõrast algupära nimi sai seejuures uue sisu, nt Gertruda 'geroj truda', Renata 'revoljucija, nauka, trud', Izol'da 'izo l'da' – nime andsid oma lapsele polaaruurijad.

Teine murrang, mida veel tahaks puudutada, seostub rahvusromantismiga. Iga rahvas hakkas siis otsima oma ajaloolisi juuri, oma suuruseaega. Loomulik on, et tunti huvi ka põlise nimevara vastu. Suurrahvastest on räägitud küll, võtame vahelduseks ette väikerahva, soomlased.

Nagu eespool märkisin, kadusid soome muinasnimed täielikult käibelt 16. sajandiks. Ju neil polnud nii palju prestiiži kui rahvusvahelistel kristlikel või rootsi nimedel.

19. sajandi algupoolel ilmneb uus tendents: soovitakse omandada emakeelset nime. "Kalevala" ilmumise päevisse jääb esimene teadaolev soomekeelse eesnimega ristimise juhtum: 1835. a sai üks laps nimeks Onni Kurt Alfred. 1840. aastatel tulid käibeile Ilma, Oiva, Toivo, Väinö, Veli, Aina. 1850ndatel algab soomepärase nimede tarvituselevõtu üle juba avalik arutelu. 1864 ilmub Edward Sjömani raamatuke "Kauno-annakka", mis sisaldab 352 nime, neist julgelt 60% soomepäraseid. Viimastest 40% on jäänud käibeile. 1870. aastatel käis kibe võitlus selle nimel, et soomepäraseid nimed võetaks ka ametlikku nimekalendrisse. 1880. aastatel need sinna ka jõuavad ja just 1880. aastad on soome nimede laiema tarvitusele tuleku ajaks. Ametlikku kalendrisse lisati suuremal hulgal algupäraseid nimesid 1890., 1908. ja 1929. aastal. 1891 ilmus Soomes esimene teaduslik monograafia soome muinasnimede kohta (A. V. Forsman "Pakanuuden aikainen nimistö"). Sealtpaale läks emakeelsete nimede omaksvõtt juba loomulikult, suurema vaevata.

Eesnimede ajaloo juurde naaseme me eesti isikunimede käsitluses. Nüüd võtaks vaatluse alla perekonnanimede arenguloo Euroopas.

Taani iidolinimesid 1800–1950

- 1) klassikalised nimed: *Thelemachos* Albert Dreboldt (1811), *Carl Adonis* Jacobsen (1845)
- 2) aadlinimed: *Arthur Brockenhus-Schack* Svendsen (1868), *Holger Barnewitz-Arentzdorff* Nielsen (1889)
- 3) kuninglikud nimed: *Alexander Nikolajevitch* Kjser (1881), *Victor Emanuel* Christensen (1876), *Maria Theresia* Larsen (1806)
- 4) riigimeeste nimed: *Johan Metternich* Petersen (1853), *Viktor Palmerston* Kristensen (1914), *Christian Roosevelt Churchill* Nielsen (1941)
- 5) maadeavastajate nimed: *Fridtjof Nansen* With (1896), *Juan Nordenskjold* Schultz (1887)
- 6) sõjakangelaste nimed: *Napoleon Bonaparte* Olsen (1849), *Arthur Welleslei Wellington* Victor Christian Brygmann (1819)
- 7) kirjanike nimed: *Mark Twain* Schultz (1884), *Victor Hugo* Sørensen (1839)
- 8) teadlaste, õpetlaste, leiutajate nimed: *Newton* Arthur Jensen (1851), *Hans Zeppelin* Schmidt (1920)
- 9) kirjandustegelaste nimed: *Hamlet* Djelmar Lotharis (1853), *Thorvald Horatio* Nielsen (1828), *Ophelia* Richter (1842)
- 10) muusika, filmi, meelelahutuse vallast: *Mozart* Jensen (1857), *Richard Wagner* Olsen (1921)
- 11) usu, ideoloogiaga seotud nimed: *Philip Melanchton* Sørensen (1891), *Hans Joseph Brigham* Sørensen (1881).

Vene revolutsioonilisi nimesid (1920.–1930. aastad)

- 1) Revolutsioonilised: Revoljucija, Kommunar, Kommunara, Iskra, Maj, Maja, Fevralina, Oktjabrina, Oktjabr', Nojabrina, Pioner, Novomir, Dekreta, Purpur, Barrikada, Sed'moe Nojabrja.
- 2) Revolutsiooni juhtide nimede alusel: Vladimir II'ič Lenin: Vladilen, Vilen, Vilena, Vladlen, Ninel' (loe tagurpidi); teiste rahvaste ja aegade revolutsionääride nimedest: Engel'sina, Marksina, Klara, Luiza, Marat, Spartak.
- 3) Tööstussaavutuste auks: Marten (martäänahi), Traktor, Elektrostancija, Energija, Elektrifikacija, Industrija; keemiliste elementide ja metallide nimetusi: Radij, Stal', Torij, Nikel', Gelij.
- 4) Mitmesugused sisukad lühendid: Revmira 'revoljucija mira', Revdit 'revoljucionnoe ditja', Donara 'doč' naroda', Mèlor 'Marks, Èngel's, Oktjabrskaja revoljucija', Rem 'revoljucija, elektrifikacija, mašinostroenie', Edil' 'eta devočka imeni Lenina', Disizara 'ditja, smelo idi za revoljuciej', Lagšmivara 'lager' Šmidta v Arktike', Junarma 'junaja armija', Mjuda 'meždunarodnyj junošeskij den'', Nera 'novaja era', Lenera 'Leninskaja era', Kim 'kommunističeskij internacional molodeži'.
- 5) Lihtsalt ideelised ja ilusad nimed: Ideja, Volja, Svoboda, Slava, Utopia ja Anarhia (pandud kaksikõdedele), Idillija, Fantazija, Elegija, Ideal, Genij, Genija, Elita, Lira, Poema, Novella.
- 6) Kultuuri- ja teadussaavutustele pürgimine: Edison, N'juton, Sokrat.
- 7) Sisemise ja välimise ilu taotlus: Astra, Gortenzija, Lilija, Roza.
- 8) Uus sisu: Gertruda 'geroj truda', Renata 'revoljucija, nauka, trud', Izol'da 'izo l'da'.